
JOAN FERRATÉ

AULA CARLES RIBA

Edició a cura de Jordi Malé

Actes de la Jornada d'estudi i evocació
organitzada per l'Aula Carles Riba
i la Residència d'Investigadors
CSIC-Generalitat de Catalunya
i celebrada el 27 de febrer de 2004

RESIDÈNCIA D'INVESTIGADORS
CSIC-GENERALITAT DE CATALUNYA

Barcelona, 2005

JOAN FERRATÉ: L'INTEL·LECTE A CONTRACORRENT DE LA TRIBU

JOSEP MURGADES

PER LA RAÓ que sigui —i sobre la qual no em pertoca a mi d'especular— algú o altre va decidir des de *Serra d'Or*, amb motiu dels òbits dels germans Ferrater/Ferraté, el 1972 i el 2003 respectivament, d'encarregar-me'n sengles necrològiques, de manera que en tots dos casos, amb més de trenta anys de diferència, m'he vist com qui diu sense proposar-m'ho oficiant de confegidor de semblances pòstumes d'aquests dos homebots amb els quals, si alguna cosa evident comparteixo, és la procedència geogràfica comuna, és a dir, el fet de ser tots tres de Reus —encara que ells se'n van desarrelar de joves i que jo encara hi visc.

Ara, amb motiu d'aquesta Jornada d'estudi i evocació de la figura de Joan Ferraté organitzada per l'Aula Carles Riba, de la qual m'enorgulleixo de formar part, algú ha tingut igualment la pensada d'invitar-me a dir-hi algunes paraules, i jo he acceptat més que res per manifestar la meva voluntat i la meva gratitud envers els qui s'han molestat a organitzar-la i a intervenir-hi, amb molta més de capacitat de gestió i, sobretot, amb molts més de coneixements sobre la trajectòria vital i professional d'aquest il·lustre compatrici que no pas els que pugui tenir-ne jo.

M'he avingut, per tant, a fer només això, la cloenda d'aquesta jornada, amb el benentès que, com escau a tota cloenda, aquesta no consistirà a fer cap dissertació erudita sobre el personatge que ens ocupa, ni tampoc a aportar res de nou per a una millor exegesi de la seva obra, sinó que, molt més mo-

destament, es limitarà a enfil·lar unes breus consideracions tot partint, a tall de simple *amplificatio*, de les paraules que em va vagar de posar com a punt final de la necrològica publicada a *Serra d'Or* l'abril de l'any passat.

Les paraules eren aquestes: «Un intel·lectual conseqüent tampoc no ha de ser ben bé cap espill de virtuts modèliques per al benestar plàcid del conjunt de la tribu».

El Joan —i el que sobre aquest puguem dir en un tal sentit val també indistintament en la major part dels casos per al seu germà Gabriel— mai no va ser certament «cap espill de virtuts modèliques per al benestar plàcid del conjunt de la tribu», sinó que més aviat el que va fer va ser anar a contracorrent d'aquesta: d'alguns dels seus dinamismes inveterats de funcionament, d'alguns dels seus valors més persistentment establerts, d'algunes de les seves consignes més emblemàtiques de cada època.

Tant l'un com l'altre germà, per formació i per procedència social, tenien tots els números per convertir-se en «intel·lectuals orgànics», segons la coneguda teorització de Gramsci —que veu en aquests els «comissionats del grup dominant per a l'exercici de les funcions subalternes de l'hegemonia social i del govern polític», amb vista a dotar aquest grup o classe d'homogeneïtat i consciència de la pròpia funció».

Tot i amb això, però, tots dos germans van estimar-se més de ser conseqüents amb si mateixos i d'anar al seu aire, cadascun pel seu compte. La seva va ser una aposta a favor del compromís amb la pròpia vida, tenaçment anteposada al compromís històric del seu moment.

Això, ja van saber veure-ho degudament Xavier Macià i Núria Perpinyà, il·lustrant-ho a més amb la corresponent remissió al poema del Gabriel «Lliçó d'història», segons el qual poema, en la lectura que en fan Macià i Perpinyà, allò que veritablement importa és «lluitar pel deure de ser feliç, de fer-se una vida digna».

Però per fer palesa encara més aquesta opció —que només

des d'una òptica reductiva, per no dir sectària, es podria despatxar amb l'etiqueta d'hedonista o d'insolidària— no hi ha res de millor que contrastar la singladura vital, intel·lectual, d'un Joan Ferraté, amb l'exaltada per Salvador Espriu en el seu d'altra banda justament celebrat «Assaig de càntic en el temple», poema en què, com en alguns altres d'aquest mateix autor, es reeixia a condensar sintèticament i expressiva els grans ideals de la tribu per aquells mateixos anys, a saber, els del compromís amb la resistència cultural antifranquista.

Joan Ferraté era en canvi qui, sense que ningú l'hagués de convèncer de la perversitat intrínseca d'una dictadura devastadora, s'allunyava nord enllà, amb gent «neta i noble, culta, rica, lliure, desvetllada i feliç» (o, en qualsevol cas, més que no podia permetre's el luxe de ser-ho la d'aquí), i qui aprofundia en el coneixement i en l'aplicació d'una poètica —la dels grans mestres del formalisme i del *New Criticism*— als antípodes de la llavors majoritàriament aclamada (amb excepció de son germà i d'unes poques veus més) com la més coherent i necessària per, per a, i des de, la seva tribu —la poètica dels grans teòrics del marxisme.

No cal dir que totes dues opcions poètiques eren absolutament legítimes i respectables, però transcorreguts els anys la reivindicació formalista de la realitat literària —o sigui, l'escriptura i la lectura d'aquesta més en clau textual que no pas contextual— se'ns mostra com a més indeleble al pas del temps, i no tan exposada per tant a la fungibilitat de tota conjuntura eventual, a diferència del que va acabar esdevenint-se amb moltes de les propostes literàries concebudes segons els supòsits de l'aquí anomenat realisme històric.

Tornat al país després del seu dilatat periple, Ferraté, sense que ningú tampoc l'hagués de posar al corrent de com era de primparada la situació d'estabilitat diguem-ne democràtica sorgida de la transició, va continuar diferint —si no obertament discrepant— d'objectius i de procediments tinguts igual-

ment per inqüestionables pel conjunt de la tribu, només que ara, aquí a casa estant, al costat d'aportacions tan remarcables com la seva edició i lectura (o lectura i edició) de March, va prodigar-se també en declaracions i en papers de circumstàncies on la lucidesa de segons quines afirmacions, no el feia tanmateix estalvi d'exabruptes innecessaris o, fins i tot, d'encaferinaments interessats —per tal com aquests li permetien d'arremetre indirectament contra alguna de les bèsties negres o de les conxorxes repressores que, sovint, existien més en la seva fèrtil imaginació que no pas en la prosaica realitat.

Per què llavors són —som— molts els qui, conscients de com estem de lluny d'aconseguir la genialitat infractora dels Ferrater/Ferraté, i potser fins i tot conformant-nos de vegades amb posicions pròximes a certes convencions assentades de la tribu, professem tanmateix una devoció sense fissures per un tal duet fraternal?

Puc ben assegurar, en el meu cas almenys, que no es tracta d'atracció babaua per l'aura que inevitablement emana de tot *maudit*, ni tampoc de cap mena de flaca pel Des Esseintes de torn. Admirant tots dos germans, cadascun d'ells en la seva respectiva especificitat i en els seus propis clarobscurs, no fem més que corroborar l'encertada afirmació de Van Gennep quan, en el capítol primer del seu estudi clàssic sobre la formació de les llegendes (1910), després d'haver subratllat —en contra de l'opinió generalment admesa fins llavors— el valor utilitari de contes i de rondalles, imprescindibles per a la conservació i per al funcionament de l'organització social, procedeix a constatar que no és possible una concepció amoralista del món —és a dir, una concepció desproveïda de qualsevol funció utilitària o pràctica— sense que abans no es doni un desenvolupament intel·lectual molt alt i un coneixement exacte de les accions i de les reaccions de la realitat circumdant.

Els germans Ferrater/Ferraté són, en aquest sentit, els qui, a l'avançada de la seva tribu, atenyen el desenvolupament i el

coneixement requerits per professar, molt més enllà dels condicionants i de les limitacions d'aquesta, una tal concepció amoralista del món, cosa que els permet invocar i practicar una activitat literària absolutament al marge de propòsits redemptoristes d'un o altre credo, tota deslliurada de pretensions contingudistes o catequètiques del signe que sigui. Literatura, doncs, concebuda en tant que artefacte lingüístic autosuficient i amb valor *per se* —independentment, és clar, de la significació que després cadascú vulgui donar-li.

I l'excepció ferrateriana confirma alhora que la societat catalana començava amb ells a ser, malgrat tot, capaç també de generar, ni que fos per defecte, gent preparada i presta a desoir els imperatius funcionals, utilitaris, de la tribu i a encetar, al marge d'aquests o fins i tot en acusada divergència, una via singular de realització vital i de recerca de la pròpia personalitat intel·lectual.

Per això llavors és que retem ara homenatge a Joan Ferraté: perquè en el fons voldríem sentir-nos i saber-nos aptes per sostreure'ns al llast de qualsevol utilitarisme i, com ell i el seu germà, poder igualment accedir a una fruïció tota desinteressada i cent per cent lúdica d'aquest univers incommensurable que és la literatura, tota bona literatura, com ara la seva, la del Gabriel i la del Joan.

Honorar els Ferrater/Ferraté és, doncs, una manera possible, intel·ligentment possible, de vetllar, gràcies a l'exemple que ells ens brinden, pel nostre dret a la felicitat personal, encara que aquesta no sempre coincideixi amb els manaments d'una tribu que massa sovint se'ns fa ofegosa, només assumible a còpia de gran esforç...